

ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN

PHẠM MINH NGỌC

SỰ NGHIỆP NGHIÊN CỨU PHÊ BÌNH VĂN HỌC
CỦA HOÀI THANH

LUẬN VĂN THẠC SĨ
Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Hà Nội – 2015

ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN

PHẠM MINH NGỌC

SỰ NGHIỆP NGHIÊN CỨU PHÊ BÌNH VĂN HỌC
CỦA HOÀI THANH

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.01.21

LUẬN VĂN THẠC SĨ

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. Nguyễn Bá Thành

Hà Nội – 2015

MỤC LỤC

PHẦN MỞ ĐẦU	1
1.Lý do chọn đề tài	3
2.Lịch sử vấn đề	4
3.Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	Error! Bookmark not defined.
4.Mục đích nghiên cứu.....	Error! Bookmark not defined.
5.Phương pháp nghiên cứu.....	Error! Bookmark not defined.
6.Kết cấu của luận văn.....	Error! Bookmark not defined.
PHẦN NỘI DUNG	Error! Bookmark not defined.
CHƯƠNG 1: TỔNG QUAN VỀ SỰ NGHIỆP NGHIÊN CỨU, PHÊ BÌNH VĂN HỌC CỦA HOÀI THANH.....	Error! Bookmark not defined.
1.1Tiểu sử Hoài Thanh.....	Error! Bookmark not defined.
1.1.1 Cuộc đời Hoài Thanh	Error! Bookmark not defined.
1.1.2 Khái quát về Hoài Thanh	Error! Bookmark not defined.
1.2 Những tác phẩm đã xuất bản của Hoài Thanh.....	Error! Bookmark not defined.
1.2.1 Trước cách mạng.....	Error! Bookmark not defined.
1.2.2 Sau cách mạng	Error! Bookmark not defined.
CHƯƠNG 2: PHƯƠNG PHÁP PHÊ BÌNH VĂN HỌC CỦA HOÀI THANH.....	Error! Bookmark not defined.
2.1Phương pháp phê bình ấn tượng và thực chứng.....	Error! Bookmark not defined.
2.1.1Giới thuyết về phương pháp phê bình ấn tượng và thực chứng.....	Error! Bookmark not defined.
2.1.2Phương pháp phê bình ấn tượng và thực chứng của Hoài Thanh qua “Thi nhân Việt Nam”	Error! Bookmark not defined.
2.2 Sự vận động từ phương pháp phê bình ấn tượng và thực chứng sang phương pháp phê bình xã hội học của Hoài Thanh.....	Error! Bookmark not defined.
2.3Phương pháp phê bình xã hội học theo quan điểm mỹ học Macxit.....	Error! Bookmark not defined.
2.3.1 Giới thuyết về phương pháp luận Macxit trong phê bình văn học.....	Error! Bookmark not defined.
CHƯƠNG 3: CÁC ĐẶC ĐIỂM NGHỆ THUẬT TRONG NGÒI BÚT PHÊ BÌNH VĂN HỌC CỦA HOÀI THANH.....	Error! Bookmark not defined.
3.1Một nhà phê bình có nhiều thành tựu với năng khiếu thẩm bình thơ.....	Error! Bookmark not defined.

3.2	Phê bình đồng cảm	Error! Bookmark not defined.
3.3	Phê bình sáng tạo, biểu dương	Error! Bookmark not defined.
3.4	Tự phê bình	Error! Bookmark not defined.
	PHẦN KẾT LUẬN	Error! Bookmark not defined.
	DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO	9

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1 Trong lịch sử văn học Việt Nam, không phải mãi đến đầu thế kỷ XX mới xuất hiện người làm lý luận phê bình văn học. Thực ra, trong văn học trung đại đã từng có lý luận phê bình văn học nhưng chưa phải là phê bình chuyên nghiệp và cũng chưa có các nhà phê bình chuyên nghiệp mà mới chỉ là một lối phê bình mang tính ngẫu hứng. Lý luận phê bình văn học được xem như một ngành chuyên nghiệp thì phải đầu thế kỷ XX mới hình thành. Đây là một tiêu chí để xác nhận nền văn học của dân tộc đã là một nền văn học hiện đại. Sở dĩ nói như thế bởi lẽ lý luận phê bình văn học thời kì này đã có một hệ thống lý thuyết riêng, có khái niệm phương pháp nghiên cứu riêng, có đối tượng xác định và đặc biệt là có nhà phê bình chuyên nghiệp. Những yêu cầu này trong văn học trung đại chưa có. Lý luận phê bình văn học là bộ phận không thể thiếu được trong cấu trúc tổng thể của nền văn học hiện đại. Nó có vai trò quan trọng đối với đời sống văn học trên cả hai phương diện: đối với người sáng tác và đối với người đọc. Nó là động lực, là đòn bẩy, là định hướng lành mạnh cho sự phát triển cả nền văn học. Thành tựu về lý luận phê bình từ đầu thế kỷ đến nay là cả một kho tài liệu lớn, có ý nghĩa khai phá buổi đầu cho một ngành lý luận phê bình còn non trẻ.

1.2 Bên cạnh tên tuổi những nhà nghiên cứu và phê bình văn học xuất sắc nhất của văn học Việt Nam hiện đại như Vũ Ngọc Phan, Phan Cự Đệ, Hà Minh Đức ... Hoài Thanh là người có nhiều đóng góp vô cùng giá trị. Các tác phẩm của ông đã có ảnh hưởng rất lớn đối với đời sống sáng tác cũng như nghiên cứu và tiếp nhận văn học thế kỉ XX như: “Thi nhân Việt Nam” (1942), “Phê bình và tiểu luận” tập 1 (1960), tập 2 (1965), tập 3 (1971), “Di bút và di cảo” (1993)... Đặc biệt, tác phẩm bất hủ “Thi nhân Việt Nam” (viết chung với Hoài Chân – Nguyễn Đức Phiên) và “Phê bình và tiểu luận” đã đưa tác giả lên vị trí cao, xứng tầm một nhà nghiên cứu và phê bình lớn của nền văn học Việt Nam đầu thế kỉ XX.

1.3 Từ phương pháp đến phong cách nghiên cứu, phê bình văn học của Hoài Thanh đều có những đóng góp độc đáo. Vì vậy, tìm hiểu về sự nghiệp nghiên cứu và phê bình văn học của ông, đánh giá vị trí, vai trò của ông trong lịch sử văn học sẽ góp phần khẳng định được vai trò, ý nghĩa của phê bình văn học đối với tiến trình của văn học Việt Nam hiện đại, góp phần đánh giá những thành tựu của văn học Việt Nam hiện đại – một vấn đề đang được đặt ra trong đời sống văn học hiện nay, đồng thời cũng góp phần làm rõ hơn sự phong phú và đa dạng của đời sống nghiên cứu, phê bình và tiếp nhận văn học lúc bấy giờ.

1.4 Hoài Thanh là cây bút phê bình xuất sắc của văn học Việt Nam hiện đại, đặc biệt là giai đoạn nửa đầu thế kỉ XX. Vì vậy, việc tìm hiểu sự nghiệp nghiên cứu và phê bình văn học của Hoài Thanh sẽ rút ra được nhiều bài học quý báu, những kinh nghiệm phong phú và bổ ích cho hoạt động sáng tác, phê bình cũng như định hướng cho sự tiếp nhận tác phẩm văn học và khuynh hướng thẩm mĩ của độc giả.

1.5 Với đề tài **“Sự nghiệp nghiên cứu, phê bình văn học của Hoài Thanh”**, luận văn sẽ góp phần tìm hiểu kĩ hơn về phong cách, phương pháp phê bình của tác giả, góp phần đánh giá những thành tựu và ảnh hưởng của ông đối với lịch sử phê bình văn học Việt Nam.

2. Lịch sử vấn đề

Qua quá trình sưu tầm các công trình nghiên cứu khoa học, các bài viết trên những tạp chí, sách báo chuyên ngành... người viết nhận thấy vấn đề **“Sự nghiệp nghiên cứu, phê bình văn học của Hoài Thanh”** chưa được các tác giả đề cập đến một cách sâu sắc và toàn diện. Hầu hết mới chỉ là những bài viết, công trình nghiên cứu về bản thân tác giả Hoài Thanh hoặc các vấn đề liên quan đến tác phẩm của ông trong suốt thời gian qua. Chúng ta sẽ cùng điểu qua một số công trình nghiên cứu về Hoài Thanh và sự nghiệp nghiên cứu, phê bình văn học của ông.

2.1 Trước Cách mạng tháng Tám, bài phê bình đầu tiên về Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”, có lẽ là bài “Hoài Thanh” trích trong cuốn “Nhà văn hiện đại” của Vũ Ngọc Phan. Ở đó, Vũ Ngọc Phan chủ yếu phê bình Hoài Thanh qua cuốn “Thi nhân Việt Nam”. Tác giả cho rằng, Hoài Thanh đã làm hợp tuyển không theo hợp tuyển mà giống văn học sử hơn, viết tiểu sử cộc lốc, chủ quan, chia ba dòng không hợp lý. Tuy nhiên Vũ Ngọc Phan cũng đã nhận thấy một nét riêng trong phong cách phê bình của Hoài Thanh, đó là phê bình một mặt, chỉ phê bình những cái hay, cái đẹp. Vũ Ngọc Phan đã đem “Thi nhân Việt Nam” so sánh với các thi hợp tuyển khác từ trước tới nay, thì không cần phải cân nhắc người ta cũng thấy “Thi nhân Việt Nam” mới mẻ hơn, xếp đặt có nghệ thuật hơn, dường như Hoài Thanh đã đứng vào địa vị chủ quan để xét theo sở thích cùng khuynh hướng với mình [86, tr.39].

Tác giả Diệu Anh có bài viết với nhan đề “Nói chuyện thơ nhân đọc quyển *Thi nhân Việt Nam 1932 – 1945*”, đăng trên báo Thanh Nghị ngày 16/8/1942. Theo tác giả thì chỉ có phần khảo luận về “Một thời đại trong thi ca” là được viết khá công phu, tỉ mỉ, còn từ tên sách đến việc lựa chọn những nhà thơ, bài thơ và các nhận xét về họ thì đều cần bàn bạc thêm [2].

Tác giả Lê Thanh trong “Cuốn sổ văn học” (NXB Văn học, 1944) tuy chỉ nêu vài dòng ít ỏi, thoáng qua nhưng lại khẳng định Hoài Thanh là một trong những nhà phê bình có chân giá trị, có luyện tập, có kinh nghiệm [113].

2.2 Sau cách mạng, một thời gian khá dài, Hoài Thanh hầu như không được quan tâm, chú ý nhiều. Đến năm 1961, khi cuốn “Phê bình và tiểu luận” (Tập 1) ra đời thì bắt đầu có rải rác một số ý kiến xuất hiện trên các báo, tạp chí bàn về phong cách và phương pháp phê bình của Hoài Thanh. Tiêu biểu là hai tác giả: Lê Anh Trà với bài viết nhan đề “Đọc *Phê bình và tiểu luận* của Hoài Thanh” [136] và Xuân Tửu với “Chúng tôi đọc anh Hoài Thanh” [140]. Ở các bài viết đó, hai tác giả chủ yếu chỉ tập trung nghiên cứu và đánh giá Hoài Thanh qua các tác phẩm mới ra đời. Lê Anh Trà nhận xét Hoài Thanh là

nhà phê bình có kinh nghiệm, có những khám phá rất tinh vi, thái độ phê bình thận trọng, nâng niu, thể tất nhân tình. Cách bình thơ của Hoài Thanh xoáy sâu vào các tư tưởng, cảm xúc chủ đạo, trình bày một cách sâu sắc, thấm thía, bài bình có dáng dấp tùy bút, ông hay dùng các biện pháp liên hệ, so sánh, tâm sự khi bình thơ, phong cách phê bình của Hoài Thanh là ở những nhận xét tinh tế, sự am hiểu sâu sắc tác phẩm, nhân vật, bút pháp giàu hình ảnh, lời văn uyển chuyển, tác động vào cảm tính độc giả. Phong cách đó lại được bồi đắp thêm lí trí, suy luận, làm cho nó ngày càng rắn rỏi, thuyết phục hơn [136].

Phạm Thế Ngũ ghi nhận “Thi nhân Việt Nam” là một trong hai tác phẩm đáng chú ý nhất trong những năm 1940 – 1945, bên cạnh “Nhà văn hiện đại” của Vũ Ngọc Phan, vì đã nghiên cứu và phê bình nền văn học mới trên lập trường tổng quát [84]. Còn Thanh Lãng lại xếp “Thi nhân Việt Nam” vào nhóm phê bình văn học - sử và cả nhóm phê bình xã hội [57].

Năm 1965, cuốn “Phê bình và tiểu luận” (Tập 2) của Hoài Thanh được xuất bản. Trên báo chí xuất hiện một số bài phê bình về cuốn sách này. Có thể nhắc đến “Một vài suy nghĩ nhân đọc cuốn *Phê bình và tiểu luận* của Hoài Thanh” [1] của Trịnh Xuân An và bài viết “Nhân đọc cuốn *Phê bình và tiểu luận*, bàn về phong cách phê bình của Hoài Thanh” [17] của Trương Chính. Trong bài viết này, tác giả đã liên hệ từ “Thi nhân Việt Nam” đến “Phê bình và tiểu luận”. Trương Chính có cảm hứng đề cao Hoài Thanh giai đoạn sau cách mạng hơn với những bước chuyển biến về tư tưởng và định hình phong cách. Ông cho rằng phong cách của Hoài Thanh gần với nhà nghệ sĩ hơn nhà lý luận, về phê bình tình cảm từ trước tới nay chưa có ai sánh kịp, về thơ thì hết sức nhạy bén, cách bình thơ cũng rất trang nhã, nhưng cũng như Vũ Ngọc Phan trong “Nhà văn hiện đại”, theo Trương Chính, Hoài Thanh có nhược điểm là viết ít và chỉ nói toàn cái hay.

Tác giả Phan Trọng Luận, tuy là một người không chuyên về lý luận phê bình văn học, cũng có ba bài viết về Hoài Thanh rải rác trong suốt 25

năm. Bài viết đầu tiên của ông với nhan đề “Suy nghĩ về nâng cao chất lượng phê bình văn học”, nhân bàn về phê bình mà nhắc đến Hoài Thanh. Tác giả đã chỉ ra ở Hoài Thanh có một tâm hồn nhạy cảm, năng lực tưởng tượng dồi dào, năng lực cảm thụ nhanh và sâu.

Tháng 8/1967, trên Tạp chí *Văn học* xuất hiện bài viết của Phan Trọng Luận với nhan đề “Hoài Thanh với chuyện sống và viết của một nhà phê bình” dưới dạng chân dung văn học. Trong bài viết, tác giả đã phân tích thấu đáo mối quan hệ hữu cơ giữa con người tư tưởng - văn chương Hoài Thanh, đi sâu phát hiện những đặc sắc trong phong cách phê bình của Hoài Thanh. Ông cho rằng: “Hoài Thanh giúp ta phát hiện ra nhiều bất ngờ, thú vị mà không phải lần nào chúng ta đọc cũng cảm nhận được” [63]. Trong bài viết này tác giả rất chú ý đến cái tình, chất giọng say sưa chân thành, cách nói nhẹ nhàng, tế nhị, sâu sắc. Đồng thời tác giả cũng đã chỉ ra những hạn chế của Hoài Thanh là hơi thiên về thưởng thức, nhẹ phần nhận định, khái quát, và nguyên nhân đó chính là do sự bộc lộ năng lực hạn chế về lý luận.

“Xin được gửi chút lòng tri âm” là bài viết gần đây nhất của Phan Trọng Luận. Trong bài viết này, tác giả đã mạnh dạn chọn một hướng không thuận để phân tích, lí giải và thuyết phục người đọc về những mặc cảm của một nhà phê bình thơ nổi tiếng, về cái nghiệp bình thơ của Hoài Thanh, giải thích vì sao Hoài Thanh lại hay liên tưởng đến cái cũ, nhất là cái cũ của bản thân như một ám ảnh, một sự so sánh để ngợi ca cái mới [64].

Năm 1971, tác phẩm “Phê bình và tiểu luận” (tập 3) của Hoài Thanh được xuất bản. Chúng ta có thêm cứ liệu để nghiên cứu một cách đầy đủ và toàn diện hơn về phong cách cũng như phương pháp phê bình của ông. Trong đó không thể không nhắc tới các bài viết của các tác giả tiêu biểu như: Lê Bá Hán (“Hoài Thanh với phê bình”, Tạp chí *Văn học* số 3/1995), Lê Đình Ky (“Hoài Thanh với phê bình văn học”, Tạp chí *Tác phẩm mới* số 28/1973)...

Được giới phê bình và độc giả quan tâm nhiều nhất là công trình nghiên cứu về Hoài Thanh của Phan Cự Đệ trong cuốn “Nhà văn Việt Nam (1945 – 1975)” (NXB Văn học, Hà Nội, 1982). Có thể coi đây là một công trình nghiên cứu tương đối đầy đủ hơn cả về một chặng đường phê bình văn học của Hoài Thanh. Tác giả đã nghiên cứu, xem xét Hoài Thanh trên nhiều phương diện: hành trình tư tưởng, quá trình sáng tác, phương pháp phê bình, phong cách phê bình ... Ông cho rằng, Hoài Thanh đã chuyển biến mạnh mẽ từ một nhà phê bình ấn tượng theo quan điểm nghệ thuật vị nghệ thuật trở thành một nhà phê bình hiện thực theo quan điểm mỹ học Mác - Lênin. Vì thế, Phan Cự Đệ đã khẳng định thành tựu của Hoài Thanh sau Cách mạng tháng Tám và coi “Thi nhân Việt Nam” là một bước chìm sâu vào con đường nghệ thuật vị nghệ thuật, đồng thời tác giả cũng đã khẳng định năng lực cảm thụ tinh tế, hiếm có, lời nói hóm hỉnh, duyên dáng, nặng về khen, nhẹ về chê là những đặc điểm đáng chú ý ở ngòi bút phê bình của Hoài Thanh, là cơ sở để "nâng cao công việc bình thơ lên thành một nghệ thuật" [29].

Năm 1982, Hoài Thanh qua đời. Đồng nghiệp, bè bạn cũng như công chúng độc giả trong cả nước đã bày tỏ lòng thương tiếc và kính trọng Hoài Thanh qua những bài viết có tính chất tưởng niệm, trong đó đáng chú ý hơn cả là bài viết của các tác giả: Thiều Mai, Nguyễn Bao, Lữ Huy Nguyên, Huy Cận, Đặng Thai Mai, Từ Sơn ... Hầu hết đều khẳng định nhân cách đáng quý của ông và tỏ thái độ trân trọng những tác phẩm ông để lại.

Vũ Đức Phúc có bài đăng trên *Tạp chí Văn học* 2/1995, khẳng định Hoài Thanh trước cách mạng đã là một nhà phê bình quan trọng và “Thi nhân Việt Nam” là một công trình lớn(89).

Trong “Từ điển văn học”(NXB Khoa học xã hội, tập 1, 1983), các tác giả đã cho rằng Hoài Thanh xứng đáng được coi như một cây bút nghiên cứu phê bình có uy tín, đã góp phần đáng kể vào sự trưởng thành của ngành nghiên cứu phê bình văn học cách mạng Việt Nam. Đối với các công trình

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trịnh Xuân An (1996), “Một vài suy nghĩ nhân đọc cuốn “Phê bình và tiểu luận” (II) của Hoài Thanh”, *Văn chương và nghệ thuật*(số 173) tr.14 - 15.
2. Diệu Anh (1942), “Nói chuyện thơ nhân quyển “Thi nhân Việt Nam”, *Thanh Nghị* (số 124) tr. 26 - 27.
3. Vũ Tuấn Anh (1995), “Hoài Thanh – nhà phê bình thơ”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
4. Trần Bảng (2000), “Người anh cả của tôi”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
5. Nguyễn Bao (1993), “Hoài Thanh và thơ”, *Di bút và di cảo*, NXB Văn học, Hà Nội.
6. Nguyễn Đức Bính (1996), “Như thế Hoài Thanh”, *Tạp chí Sông Lam*, (số 35) tr. 27.
7. Nam Cao (2006), *Tuyển tập truyện ngắn Nam Cao*, NXB Hội Nhà văn, Hà Nội.
8. Vũ Cao (2000), “Đôi điều ghi lại về anh”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội Nhà văn, Hà Nội.
9. Huy Cận (1982), “Vô cùng thương tiếc nhà văn Hoài Thanh”, *Văn nghệ*(số 3), tr.9.
10. Huy Cận (1995), “Hồi ức về Hoài Thanh”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
11. Hoài Chân (1982), “Kỷ niệm về anh Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam””, *Văn nghệ*(số 15), tr. 24 - 26.
12. Nguyễn Minh Châu (1983), “Hãy đọc lời ai điều cho một giai đoạn văn nghệ minh họa”, *Văn nghệ*(số 49&50), tr. 10 - 11.
13. Trường Chinh (1948), *Chủ nghĩa Mác và vấn đề văn hóa Việt Nam*, Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

14. Trương Chính (1982),“Lời giới thiệu”, *Tuyển tập Hoài Thanh, tập 1*, NXB Văn học, Hà Nội
15. Trương Chính (1984),“Từ phê bình đến tiểu luận”,*Văn nghệ*(số 431), tr.14.
16. Trương Chính (1984),“Cuộc đời Phan Bội Châu (Phê bình cuốn “Phan Bội Châu” của Hoài Thanh)”,*Văn nghệ*(số 467), tr.6 - 7.
- 17.Trương Chính (1995),“Nhân đọc cuốn “Phê bình và tiểu luận” (II), bàn về cách phê bình văn học của Hoài Thanh”,*Tạp chí Văn học*(số 11), tr.7
18. Trương Chính (1995),“Một nét tính cách của anh Hoài Thanh”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
19. Trương Chính (1995),“Phong cách phê bình của Hoài Thanh”,*Tạp chí Văn học và tuổi trẻ*(số 7), tr.18.
20. Nguyễn Đình Chú (2000),“Với Hoài Thanh tiên sinh - đôi điều tôi muốn nói”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
- 21.Hồng Diệu (1990), “Hoài Thanh”, *Nghệ Tĩnh – Gương mặt nhà văn hiện đại*, NXB Văn hóa, Hà Nội.
22. Hồng Diệu (1995),“*Chuyện thơ* của Hoài Thanh”,*Tạp chí Văn học*(số 3), tr.11
23. Hồng Diệu (1995),“Thời nhân và Hoài Thanh”,*Tạp chí Văn học*(số 7), tr.20.
24. Hồng Diệu (1999),“Người đi tìm cái đẹp”,*Sài Gòn giải phóng* (số 165), tr.12 - 13.
25. Hồng Diệu (1999),“Kỷ niệm không quên”,*Văn nghệ*(số 33), tr.12.
26. Hồng Diệu (1999),“Nghe Hoài Thanh nói chuyện thơ kháng chiến”,*Văn nghệ quân đội*(số 10), tr.18 - 19.
27. Hồng Diệu (1999),“Sức hấp dẫn của “Toàn tập Hoài Thanh””,*Văn nghệ*(số 35), tr.28.

28. Thành Duy (2000), “Hoài Thanh với cuốn “Văn chương và hành động”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
29. Phan Cự Đệ (1982), “Hoài Thanh”, *Nhà văn Việt Nam (1945-1975), tập 1*, NXB Văn học, Hà Nội.
30. Nguyễn Đăng Điệp (1995), “Văn chương, cái đẹp và một triết lí phê bình”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
31. Nguyễn Văn Đường (1995), “Lời văn bình thơ của Hoài Thanh”, *Tạp chí Ngôn ngữ và đời sống*(số 1), tr.4.
32. Nguyễn Văn Đường (1995), “Công việc bình thơ của Hoài Thanh”, *Tạp chí Văn học*(số 5), tr.12.
33. Văn Giá (1995), “Đi tìm đặc điểm văn phong trong “Thi nhân Việt Nam”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
34. Phan Hồng Giang (1999), “Hoài Thanh, nhà phê bình văn học”, *Toàn tập Hoài Thanh, tập 4*, NXB Văn học, Hà Nội.
35. N.A.Gulaiev (1982), *Lý luận văn học*, NXB Đại học và Trung học chuyên nghiệp, Hà Nội, (Theo bản tiếng Nga của NXB Khoa học, M. 1977).
36. Lê Bá Hán (1995), “Hoài Thanh với phê bình”, *Tạp chí Văn học*(số 3), tr.25.
37. Tế Hanh (1995), “Những tiếp xúc đầu tiên với tác giả “Thi nhân Việt Nam”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
38. Lê Thị Đức Hạnh (1995), “Một vài kỷ niệm”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
39. Nguyễn Văn Hạnh (1995), “Thi nhân Việt Nam” và phương pháp tiếp cận văn chương”, *Tạp chí Văn học*(số 7), tr. 26 - 27.
40. Chu Hảo (2000), “Cảm nhận về Hoài Thanh khi đọc lại “Thi nhân Việt Nam”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
41. Trần Mạnh Hảo (2000), “Từ Hoài Thanh đến... Hoài Thanh”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.

42. Đinh Thị Minh Hằng (1992), “Những đóng góp của Hoài Thanh trong việc phê bình văn học cổ”, *Văn nghệ quân đội*(số 5), tr.28.
43. Hoàng Ngọc Hiến (2000), “Phê bình văn học của Hoài Thanh và phê bình văn học hiện nay”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, HN.
44. Đỗ Đức Hiểu (1995), “Thi nhân Việt Nam - Bản trường ca về Thơ Mới”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
45. Nguyễn Hòa (2000), “Giá trị của mỗi người được xác định bởi sự đóng góp cho xã hội”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
46. Nguyễn Văn Hoàn (1995), “Hoài Thanh với việc nghiên cứu Nguyễn Du và “Truyện Kiều””, *Tạp chí Văn học*(số 7), tr. 17 - 18.
47. Phạm Hồ (1995), “Mấy kỉ niệm về anh Hoài Thanh”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
48. Nguyễn Văn Hùng (2000), “Chìm nổi một cuốn sách”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
49. Nguyễn Văn Hùng (2000), “Nhọc nhằn mỗi trang viết Hoài Thanh”, *Nghệ An cuối tuần*(số 28), tr.16.
50. Mộng Huyền (1995), “Kỷ niệm”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
51. Nguyễn Khải (2000), “Kiến giải thêm về Hoài Thanh”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
52. Vũ Ngọc Khánh (1982), “Một vài kỷ niệm với nhà văn Hoài Thanh”, *Tạp chí Văn hóa dân gian*(số 4), tr.26.
53. Nguyễn Hoàn Khung (1983), “Hoài Thanh”, *Từ điển văn học tập 2*, NXB Khoa học Xã hội, Hà Nội.
54. Lê Đình Kỵ (1973), “Hoài Thanh và phê bình văn học”, *Tác phẩm mới*(số 28), tr.10 - 12.
55. Lê Đình Kỵ (1988), “Lời cuối sách”, *Thi nhân Việt Nam*, NXB Văn học – Hội nghiên cứu, giảng dạy văn học thành phố Hồ Chí Minh, 1988.

56. Lê Đình Kỳ (1992),“Hoài Thanh – thưởng thức phê bình thơ”,*Văn nghệ*(số 15), tr.11 - 12.
57. Thanh Lãng (1973),“Hoài Thanh và Hoài Chân,Phê bình văn học thế hệ 1932”,*Phong trào văn hóa xuất bản Sài Gòn* (số 15), tr.18 - 19.
58. Phong Lê (1995),“Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam””,*Tạp chí Văn học*(số 3), tr.25.
59. Phong Lê (2000),“Hoài Thanh – sự nghiệp phê bình”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
60. Đặng Thanh Lê (1995),“Hoài Thanh và một chặng đường tiếp cận văn học”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
61. Lưu Liên (1995),“Dung dị Hoài Thanh”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
62. Vân Long (1998),“Thử tìm hiểu đôi nét “vị nhân sinh” của nhà vị nghệ thuật Hoài Thanh”,*Giáo dục và thời đại*(số 44), tr. 18.
63. Phan Trọng Luận (1971),“Hoài Thanh với chuyện sống và viết của một người phê bình”,*Văn nghệ*(số 392), tr.16.
64. Phan Trọng Luận (2000),“Xin được gửi chút lòng tri âm”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
65. Lưu Trọng Lư (1982), “Khóc Hoài Thanh”,*Văn nghệ*(số 3), tr.18 - 19.
66. Lưu Trọng Lư (1995), “*Thi nhân Việt Nam* mãi còn đó, Hoài Thanh mãi còn đây”. *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
67. Trường Lưu (2000),“Hoài Thanh – một tâm hồn thơ nhân bản”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*,NXB Hội nhà văn, Hà Nội
68. Trần Hạnh Mai (1995), “Hoài Thanh, người đi tìm cái đẹp trong nghệ thuật”,*Tạp chí Văn học*(số 9), tr.10.
69. Đặng Thai Mai (1982),“Thương tiếc đồng chí Hoài Thanh”,*Văn nghệ*(số 15), tr.16.
70. Thiều Mai (1982),“Hồi ức về một người thầy”,*Văn nghệ*(số 15), tr.11.

71. Thiều Mai (1982), “Phê bình thơ hay thơ phê bình, Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”, *Văn nghệ*(số 15), tr.11.
72. Thiều Mai (1986), “Hoài Thanh”, *Tác giả lí luận, nghiên cứu, phê bình văn học Việt Nam 1945-1975, tập 1*, NXB Khoa học Xã hội, Hà Nội
73. Trần Thanh Mại (1941), *Hàn Mạc Tử, Phê bình, truyện kí*, NXB Văn học, Hà Nội.
74. Trần Thanh Mại (1964), *Tú Xương – con người và nhà thơ*, NXB Văn học, Hà Nội.
75. Nguyễn Đăng Mạnh (1982), “Vài suy nghĩ nhỏ về “Tuyển tập Hoài Thanh”, *Văn nghệ*(số 15), tr.18 - 19.
76. Lê Minh (2000), “Nghĩ về Hoài Thanh – người đồng chí”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
77. Vũ Tú Nam (1995), “Nhà văn Hoài Thanh chân tình và chu đáo”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
78. Vũ Tú Nam (2000), “Hoài Thanh – con người tài hoa, trung thực, giàu tình cảm”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
79. Nguyễn Đức Năng (1998), “Nhà văn Hoài Thanh (những ký ức)”, *Tạp chí Khoa học và Tổ quốc*(số 28), tr.29.
80. Anh Ngọc (2000), “Nhà phê bình làm say đắm các nhà thơ”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
81. Nguyễn Ngọc (1995), “Suy nghĩ về một quan niệm văn chương”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
82. Lữ Huy Nguyên (1999), “Lời ông lần giờ trước đèn”, *Toàn tập Hoài Thanh, tập 4*, NXB Văn học, Hà Nội.
83. Phạm Xuân Nguyên (2000), “Khát vọng thành thực”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*. NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
84. Phạm Thế Ngũ (1965), *Văn học hiện đại 1862 – 1945*, NXB Văn học, Hà Nội.

85. Nhiều tác giả (1995), *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
86. Vũ Ngọc Phan (1943), “Hoài Thanh (Nguyễn Đức Nguyên)”, *Nhà văn hiện đại, quyển III*, NXB Tân Dân, Hà Nội.
87. Ngô Văn Phú (1992), “Thi nhân Việt Nam”, thầy học của tôi”, *Văn nghệ*(số 15), tr.9.
88. Ngô Văn Phú (2000), “Chân dung Hoài Thanh trong “Thi nhân Việt Nam”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
89. Vũ Đức Phúc (1995), “Hoài Thanh”, *Tạp chí Văn học*(số 2), tr.18.
90. Vũ Đức Phúc (1995), “Sự nghiệp của Hoài Thanh, nhà phê bình bậc thầy”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
91. Nguyễn Phúc (1995), “Những vấn đề về Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”, *Tạp chí Văn học*(số 3), tr.25.
92. Nguyễn Phúc (1995), “Nhìn lại cái gọi là “thuyết vị nghệ thuật của Hoài Thanh”, *Tạp chí Văn học*(số 2), tr.16 - 17.
93. Vũ Đình Phòng (2000), “Kỷ niệm về Hoài Thanh”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
94. Vũ Quân Phương (1992), “Hoài Thanh và “chuyện thơ””, *Văn nghệ*(số 18), tr.25.
95. Vũ Quân Phương (2000), “Con người vị nhân sinh trong Hoài Thanh”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
96. Vũ Quân Phương (2000), “Về quan điểm nghệ thuật (trước cách mạng) của Hoài Thanh”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, HN.
97. Vũ Phương (2000), “Hoài Thanh và khát vọng một nền văn chương đích thực”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
98. Nguyễn Phương (1998), “Hoài Thanh qua “Bình luận văn chương””, *Văn nghệ Thành phố Hồ Chí Minh*(số 36), tr.8 - 10.

99. Linh Quân (1998), “Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam””, *Diễn đàn văn nghệ Việt Nam*(số 7), tr.26.
100. Nguyễn Duy Quý (1995), “Con người và sự nghiệp văn chương của Hoài Thanh”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
101. Nguyễn Xuân Sanh (1995), “Đôi ý nghĩ thân tình”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
102. Nguyễn Xuân Sanh (2000), “Hoài Thanh - đôi điều yêu quý về Anh”, *Với khát vọng Chân, Thiện, Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
103. Từ Sơn (1988), “Lời cuối sách”, *Thi nhân Việt Nam*, NXB Văn học, Hà Nội.
104. Từ Sơn (1995), “Di bút của người cha”, *Tạp chí văn học*(số 3), tr.25-26.
105. Từ Sơn (2000), “Hoài Thanh với khát vọng Chân Thiện Mỹ, Tấm gương sáng của người cha”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
106. Từ Sơn (2001), “Hoài Thanh – người thiết tha gắn bó với văn hóa dân tộc”, *Tạp chí Văn hóa nghệ thuật*(số 2), tr.14.
107. Chu Văn Sơn (1995), “Nguồn gốc của “Thi nhân Việt Nam””, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
108. Trần Đình Sử (1996), “Một vài suy nghĩ về phê bình văn học của Hoài Thanh”, *Lí luận và phê bình văn học*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
109. Trần Đình Sử (1998), “Nhìn lại quan niệm văn học của Hoài Thanh”, *Tia sáng*(số 27), tr.16.
110. Nguyễn Hương Tâm (1995), “Về quan điểm nghệ thuật của Hoài Thanh (giai đoạn 1932 - 1945)”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
111. Minh Tâm (2003), “Ông đồ Hoài Thanh những chuyện ngoài văn chương”, *An ninh thế giới cuối tháng*(số 17), tr.23 - 24.

112. Minh Tâm (2004), “Mối tình đầu của tác giả “Thi nhân Việt Nam”, *Văn nghệ công an*(số 102), tr.15.
113. Lê Thanh (1944), *Cuốn sổ văn học*, NXB Văn học, Hà Nội.
114. Đỗ Thanh, *Người có năng khiếu bẩm sinh về thẩm bình thơ*, phongdiep.net
115. Hoài Thanh (1936), *Văn chương và hành động*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội
116. Hoài Thanh (1942), *Thi nhân Việt Nam*, NXB Văn học, Hà Nội.
117. Hoài Thanh (1949), *Quyền sống con người trong “Truyện Kiều” của Nguyễn Du*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
118. Hoài Thanh (1951), *Nói chuyện thơ kháng chiến*, NXB Văn học, Hà Nội.
119. Hoài Thanh (1960), *Quê hương và thời niên thiếu của Bác*, NXB Văn học, Hà Nội.
120. Hoài Thanh (1960), *Phê bình và tiểu luận tập 1*, NXB Hội nhà văn, HN.
121. Hoài Thanh (1965), *Phê bình và tiểu luận tập 2*, NXB Hội nhà văn, HN.
122. Hoài Thanh (1971), *Phê bình và tiểu luận tập 3*, NXB Hội nhà văn, HN.
123. Hoài Thanh (1978), *Chuyện thơ*, NXB Văn học, Hà Nội
124. Hoài Thanh (1983), *Tuyển tập Hoài Thanh*, NXB Văn học, Hà Nội.
125. Hoài Thanh (1993), *Di bút và di cáo*, NXB Văn học, Hà Nội.
126. Hoài Thanh (1998), *Hoài Thanh toàn tập*, NXB Văn học, Hà Nội.
127. Nguyễn Bá Thành (2012), *Tư duy thơ hiện đại Việt Nam*, NXB ĐHQG HN, Hà Nội
128. Hữu Thịnh (2014), *Chuyện về văn học Việt Nam thời đổi mới*, <http://boxitvn.blogspot.com/2014/09/noi-that-cho-nhau-nghe-ky-9.html>
129. Hoàng Trung Thông (2001), “Hoài Thanh – nhà phê bình”, *Diễn đàn Văn nghệ Việt Nam* (số 12), tr.17.
130. Nguyễn Ngọc Thiện (1984), “Nhớ kiệן tướng trong bút chiến vì một nền văn học vị nhân sinh”, *Văn nghệ quân đội*(số 8), tr.26.

131. Nguyễn Ngọc Thiện (1992), “Say mê, chân thành trong tìm tòi, hoàn thiện cái hay, cái đẹp, cái tốt của văn chương”, *Tạp chí Sông Hương*(số 3), tr.12.
132. Nguyễn Ngọc Thiện (1998), “Hành trình đến với bạn đọc của “Văn chương và hành động”, *Văn chương và hành động*, NXB Hội nhà văn, HN.
133. Nguyễn Ngọc Thiện (2005), *Hoài Thanh, Phong cách và đời văn*, NXB Khoa học Xã hội, Hà Nội.
134. Đỗ Lai Thúy (1995), “Hoài Thanh và phê bình ấn tượng”, *Tạp chí Văn học*(số 3), tr.25.
135. Cao Xuân Thử (1995), “Những chuẩn mực để định giá thi ca của tác giả “Thi nhân Việt Nam”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
136. Lê Anh Trà (1961), “Đọc “Phê bình và tiểu luận” (I) của Hoài Thanh”, *Tạp chí Nghiên cứu văn học*(số 5), tr.15.
137. Văn Trọng (1992), “Tác phẩm “Nói chuyện thơ kháng chiến” - Đời và thơ mãi nhớ Anh”, *Văn nghệ*(số 15), tr.14.
138. Trần Thị Việt Trung (1992), “Đọc lại “Thi nhân Việt Nam”, *Văn nghệ*(số 24), tr.6.
139. Đoàn Minh Tuấn (2000), “Nhà văn Hoài Thanh giảng Truyện Kiều”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
140. Xuân Tửu (1992), “Chúng tôi đọc anh Hoài Thanh”, *Văn nghệ*(số 33), tr.26.
141. Lưu Trọng Văn (1995), “Hoài Thanh những ngày sắp đi xa”, *Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam”*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
142. Lưu Trọng Văn (1999), “Hoài Thanh với Lưu Trọng Lu”, *Nông nghiệp Việt Nam*(số 244), tr.15 - 17.
143. Lưu Trọng Văn (1999), “Không chỉ “Thi nhân Việt Nam”, *Kiến thức gia đình*(số 122), tr.17.

144. Huỳnh Khải Vinh (2000), “Hoài Thanh như tôi đã hiểu”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
145. Chế Lan Viên (1962), *Phê bình văn học*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
146. Hồ Sĩ Vịnh (2001), “Hoài Thanh - đẹp vị nhân sinh”, *Văn hiến Việt Nam*(số Xuân Tân Tỵ), tr.21 - 22.
147. Thuận Vũ (1998), “Đọc thêm về Hoài Thanh qua “Bình luận văn chương”, *Văn nghệ quân đội*(số 20), tr.15 - 18.
148. Nguyễn Như Thanh Xuân (1982), “Hoài Thanh, nhà phê bình văn học”, *Văn nghệ Thành phố Hồ Chí Minh*(số 224), tr.23 - 24.
149. Nguyễn Thị Thanh Xuân (1995), “Hoài Thanh và “Thi nhân Việt Nam””, *Tạp chí Văn học*(số 7), tr.26.
150. Nguyễn Thị Thanh Xuân (2000), “Nhìn lại quan điểm nghệ thuật của Hoài Thanh giai đoạn 1932–1945”, *Với khát vọng Chân Thiện Mỹ*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.